

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

© Ортинський В. Л., 2014

У статті порушуються питання реформування правоохоронної системи у контексті соціально-правового механізму забезпечення прав людини. Розглянуто теоретико-правові аспекти механізму забезпечення прав людини у статичній та динамічній соціальному розвитку в умовах адаптації національної правоохоронної системи до вимог ЄС відповідно до Угоди про Асоціацію України до ЄС. Визначено принципи формування правоохоронної системи у взаємозв'язку з соціально-правовим механізмом забезпечення прав людини.

Ключові слова: реформування правоохоронної системи, права людини, соціально-правовий механізм, Європейський Союз.

В. Л. Ортинський

РЕФОРМИРОВАНИЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

В статье затрагиваются вопросы реформирования правоохранительной системы в контексте социально-правового механизма обеспечения прав человека. Рассмотрены теоретико-правовые аспекты механизма обеспечения прав человека в статике и динамике социального развития в условиях адаптации национальной правоохранительной системы к требованиям ЕС в соответствии с Соглашением об Ассоциации Украины с ЕС. Определены принципы формирования правоохранительной системы во взаимосвязи с социально-правовым механизмом обеспечения прав человека.

Ключевые слова: реформирование правоохранительной системы, права человека, социально-правовой механизм, Европейский Союз.

V. L. Ortynsky

REFORMING THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF SOCIO-LEGAL FRAMEWORK OF HUMAN RIGHT

The article raises questions of reforming the law enforcement system in the context of social and legal mechanisms to ensure human rights. The theoretical and legal aspects of the mechanism of human rights in statics and dynamics of social development in a national law enforcement adaptation to EU requirements in accordance with Ukraine Association Agreement with the EU. Principles of formation of law enforcement in relation to the socio-legal mechanisms to ensure human rights.

Keywords: reforming the law enforcement system, human rights, social and legal mechanism, the European Union.

Постановка проблеми. Коаліційна угода провідних політичних сил у Верховній Раді 8 скликання у розділі “Реформи” передбачає реформу правоохоронної системи з метою адаптації до

вимог Європейського Союзу спрямовану на забезпечення прав людини за європейськими стандартами і удосконалення взаємин особи з органами правопорядку [1]. Сьогодні становище людини в суспільстві та державі отримує своє вираження в діючих правових нормах і в регульованих ними правовідносинах. Асоціація України до Європейського Союзу значно впливає на характер, обсяг і зміст прав людини, забезпечення яких є найважливішим обов'язком держави [2]. У цьому зв'язку питання захисту та охорони прав особистості найтіснішим чином взаємозалежний з соціально-правовим механізмом їх забезпечення органами правопорядку. Це обумовлює необхідність і особливу значущість діяльності держави, спрямованої на приведення соціально-правового механізму у відповідність до вимог Європейського Союзу так, як невідповідність соціально-правового механізму забезпечення прав людини в умовах реформування соціально-економічної сфери держави обумовлює недостатню ефективність заходів спрямованих на вдосконалення правоохоронної системи.

Ступінь наукової розробленості. Проблеми забезпечення прав людини традиційно є однією з найважливіших тем, різні аспекти якої досліджували вчені: Бородін І. Л., Борисенко А. В., Гуренко М. М., Гудима Д. А., Дашковська О. Р., Михальський Ю.А., Куліш А. М., Остапенко О. І., Рабінович П. М., Рудик В. А., Сливка С. С., Ткачук А. П. та ін. У роботах цих та інших вчених були розглянуті теоретико-правові проблеми забезпечення прав людини і громадянина, гарантії їх дотримання, а також поставлені найважливіші питання забезпечення прав людини в умовах трансформації суспільства в Україні.

Мета роботи – розробити теоретико-правових основ соціально-правового механізму забезпечення прав людини у контексті реформування органів внутрішніх справ

Виклад основного матеріалу. На відміну від більшості країн Європейського Союзу, де правові закони закріпили вже практично сформовані суспільні відносини, зміни в Україні відбуваються протилежним чином – суспільні відносини формуються за допомогою законодавства. Внаслідок цього ефективність правового регулювання обмежується суперечливим сприйняттям населенням самого устрою суспільства. В умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу соціально-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні повинен відповідати сучасним потребам розвитку особи, суспільства і держави, а також сприяти проведенню необхідних соціально-економічних і політичних реформ в країні. У цьому зв'язку комплексна оцінка соціально-правової природи і ефективності існуючого механізму забезпечення прав людини виступає сьогодні пріоритетними науковим завданням.

Динамічний складу механізму забезпечення прав людини утворюється включенням до нього взаємодіючих механізмів охорони, захисту, відновлення, а також гарантування прав людини. Водночас механізм забезпечення прав людини в статичній системі є системою взаємопов'язаних елементів, які обумовлюють здійснення охорони, захисту, відновлення та гарантування прав тобто відображають організаційно-штатну структуру правоохоронної системи. Особливо потрібно підкреслити, що вдосконалення механізму забезпечення прав людини можливе через вдосконалення функціонування його елементів в статичній системі, що передбачає деякі зміни структури існуючих органів внутрішніх справ.

Водночас, система вимог до елементів соціально-правового механізму, якщо розглядати її як об'єктивно існуюче явище правової дійсності, неоднорідна, формується як результат діалектичного взаємозв'язку двох сутнісно різних видів вимог. З одного боку, це вихідні від держави обов'язкові веління, реалізація яких безпосередньо суб'єктами правотворчої діяльності покликана забезпечити високу якість і ефективність офіційного права як системи, що регламентує суспільні відносини. З іншого боку, це адресовані державі і виражені в запитках і побажаннях домагання недержавних суб'єктів, що відображають уявлення про еталони законодавства як інструменту юридичного регулювання.

Причини, під впливом яких відбувається розвиток соціально-правового механізму забезпечення прав людини, можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх причин відносяться: потреби юридичної практики, яка ставлять певні завдання, стимулює та спрямовує наукові пошуки, а також нові факти, що не піддаються поясненню з точки зору існуючої теорії. Внутрішні причини – проблеми, пов'язані з внутрішньою логікою розвитку системи даної галузі знання, обумовлені виконанням нею своїх функцій.

У даний час механізм забезпечення прав людини має соціально-правову природу, яка полягає в соціальній обумовленості, вираженій в зростаючому обсязі впливу суспільства на характер, зміст і функціонування механізму забезпечення прав людини і в нормативному правовому закріпленні правового статусу людини. Зростаючий обсяг впливу суспільства на характер, зміст і функціонування механізму забезпечення прав людини, а також нормативне правове закріплення правового статусу людини характеризують соціально-правову природу механізму забезпечення прав людини і становить комплексну соціально-правову систему взаємопов'язаних елементів, які обумовлюють втілення правових приписів у сфері забезпечення прав людини в реальній соціально-правовій дійсності тобто за визначеної системи правоохоронної системи.

На нашу думку, система забезпечення правопорядку – це строго організована сукупність державних органів (кожен з яких, будучи державним інститутом, становить складну підсистему, що входить в одну з гілок органів державної влади), вся діяльність яких спрямована на своєчасне усунення загроз внутрішньої безпеки країни. Ядром системи правопорядку повинна бути поліцейська система, що діє в системі органів виконавчої влади. У контексті досліджень А. Куліша, поліцейська система – це цілеспрямована і строго організована сукупність функціонуючих в системі органів виконавчої влади і взаємно доповнюють один одного в процесі реалізації поставлених завдань державних правоохоронних інституцій [3]. Діяльність цих органів підпорядкована досягненню єдиної мети: встановлення контролю над злочинністю, забезпечення ефективного функціонування всіх державних і громадських інститутів, створених у відповідності з основними законами країни, надійному захисту особи, суспільства і держави від будь-яких внутрішніх загроз. У вказаному контексті соціально-правовий механізм забезпечення прав людини необхідно розглядати як синтез функціонування його елементів: механізмів (органи правопорядку, дії норм права, правового регулювання, гарантій, юридичної відповідальності); громадських об'єднань, які сприяють забезпеченню прав людини; інших складових (правова свідомість, правова культура, законність як соціально-правове явище).

З позиції системного підходу реформування правоохоронної системи у контексті соціально-правового механізму забезпечення прав людини характеризується як комплексна соціально-правова система взаємопов'язаних елементів, які обумовлюють втілення правових приписів у сфері забезпечення прав людини в реальній соціально-правовій дійсності на підставі європейських принципів організації правоохоронної системи.

Принципи функціонування соціально-правового механізму забезпечення прав людини необхідно розглядати як систему трьох рівнів, що складається з: соціально-правових, системоутворюючих і спеціальних принципів, які визначають функціонування конкретних елементів соціально-правового механізму забезпечення прав людини. Соціально-правові принципи, що характеризують в цілому взаємини людини і держави, становлять принципи: гуманізму, справедливості, пріоритету прав людини, законності, легітимності та толерантності. До системоутворюючих принципів, що відображають основні засади організації і функціонування соціально-правового механізму забезпечення прав людини в першу чергу відносяться принципи: гласності, поділу повноважень, демократизму, єдності прав і обов'язків, взаємної відповідальності усіх суб'єктів правовідносин і професіоналізму.

Натомість виділення основних спеціальних принципів представляється дуже складним завданням, так як функціонування елементів механізму забезпечення прав людини вимагає врахування їх значної кількості. Повноцінна свобода можлива тільки в суспільстві з високим рівнем правової та моральної свідомості населення. В сучасних умовах розвиток цієї свободи обмежено спотвореним розумінням її змісту (як обов'язок держави вирішувати всі проблеми громадян та ін.), а також низьким рівнем особистої відповідальності громадян.

Нормативно-правове закріплення функціонування соціально-правового механізму забезпечення прав людини не ототожнюється з правовим статусом і компетенцією державних органів у цій сфері, включає: нормативно-правові акти, що закріплюють організаційний та / або правовий статус суб'єктів суспільних відносин, які складаються в процесі забезпечення прав людини; нормативно-правове закріплення програм і проектів, що сприяють забезпеченню прав людини в Україні; нормативно-правові акти, метою яких є запобігання негативних тенденцій, що складаються в процесі реалізації прав людини. Особливо слід підкреслити, що нормативно-правове закріплення програм і проектів, що сприяють забезпеченню прав особи в Україні складають програми та проекти, які безпосередньо сприяють удосконаленню забезпечення прав людини у сфері правопорядку та програми і проекти, що сприяють підвищенню рівня правої свідомості та правової культури населення що представлено державними цільовими та регіональними програмами, а також відомчими актами в даній сфері.

Виділення в особливу групу нормативно-правових актів, метою яких є запобігання негативним тенденціям, що складаються в процесі реалізації прав людини, обумовлено тим, що окремі питання вдосконалення функціонування соціально-правового механізму забезпечення прав людини стають об'єктом пильної уваги з боку законодавця як цілеспрямована комплексна реакція на небажані явища, супутніх цьому процесу (“антикорупційне законодавство”, “антитютюнове законодавство” і тощо) реалізація яких покладається на органи правопорядку.

Роль і місце правоохоронної системи у соціально-правовому механізмі забезпечення прав людини розкривається через призму функціонування його елементів. Одним з головних значень правопорядку (сьогодні органів внутрішніх справ) в розглянутому механізмі полягає у тому, що вони як частина єдиної централізованої системи виконавчої влади у сфері внутрішніх справ є елементом механізму держави.

У механізмі дії норм права призначення правоохоронної системи міститься в напрямі діяльності на усунення перешкод у реалізації прав людини, а у разі вже доказаного факту правопорушення, у здійсненні своїх функцій з метою повного відновлення прав потерпілого. Органи правопорядку виступають як спеціальний об'єкт суспільних відносин, до якого за порушення вимог, що пред'являються до професійної діяльності можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності, а також як суб'єкт правозастосовної діяльності, що полягає в здійсненні певних процесуальних дій, які відповідають законодавчо закріпленій компетенції, що зумовлює настання юридичної відповідальності у правопорушника.

Коаліційна угода розкриваючи суть реформування правоохоронної системи вимагає уточнення основних аспектів формування структури правоохоронної системи. Досліджуючи сучасну юридичну практику і зарубіжний досвід, на нашу думку можна зробити висновок про необхідність впорядкування та передачі функцій, безпосередньо непов'язаних з призначенням та основними напрямками діяльності правоохоронної системи, іншим державним органам або громадським об'єднанням, що спеціалізуються на їх виконанні.

У процесі реформування правоохоронної системи (органів внутрішніх справ) у контексті асоціації України до Європейського Союзу переоцінка їх ролі в соціально-правовому механізмі забезпечення прав людини не повною мірою знайшла своє відображення у проектах змін законодавства запропонованого в аспекті реформування органів внутрішніх справ.

Доцільно погодитися з думками О. Дашковської, що однією з головних проблем розглянутого механізму є взаємодія державних органів та громадянського суспільства в питаннях забезпечення прав людини, яка обумовлює необхідність застосування до його вдосконалення комплексного підходу орієнтованого на створення такої системи забезпечення прав людини, при якій всі її суб'єкти мали б реальну змогу, у встановлених законодавством рамках, в найкоротші строки надати дієву та ефективну допомогу особі, у разі якщо її права порушені або існує реальна загроза їх порушення [4].

В умовах децентралізації влади в Україні зміцнення взаємодії державних органів, соціально-правових інститутів і громадянського суспільства є найважливішою складовою соціально-правового механізму забезпечення прав людини. Удосконалення соціально-правового механізму

забезпечення прав людини не може ґрунтуватися тільки на змінах організаційно-штатних засад діяльності правоохоронної системи (органів внутрішніх справ) та розширення компетенції державних органів у сфері правопорядку, а повинно також виходити із заохочення функціонування громадських об'єднань, що сприяють забезпеченню прав людини.

Основні напрями вдосконалення соціально-правового механізму забезпечення прав людини в контексті асоціації України з Європейським Союзом включають: вдосконалення компетенції та діяльності органів державної влади у сфері забезпечення правопорядку; переоцінку компетенції правоохоронної системи, визначення їх ролі як сполучної ланки між механізмом держави та громадянським суспільством; здійснення дій, спрямованих на зміцнення взаємодії між громадськими об'єднаннями, які сприяють забезпеченню прав людини, органів державної влади і правоохоронної системи; стимулюванню зміцнення зв'язків між громадськими об'єднаннями, які сприяють забезпеченню прав людини в Україні. Представляється перспективним розвиток взаємодії громадських об'єднань з органами правопорядку, що сприяють забезпеченню прав людини, та інших суб'єктів соціально-правового механізму забезпечення прав людини за такими напрямами: вивчення громадської думки (збір інформації про діяльність органів держави (зокрема правопорядку), проведення опитувань тощо), громадський контроль за діяльністю державних і місцевих органів влади та самоврядування, правового виховання населення, взаємний обмін інформацією.

Дослідження соціально-правового механізму забезпечення прав людини у контексті асоціації України та Європейського Союзу вказує на те, що в сучасних умовах ні правові, ні соціальні аспекти не виступають прямо або єдино визначальними щодо один одного. Найбільш коректним видається аналіз єдиної системи забезпечення правопорядку де економіка, право, політика та інші складові виступають внутрішніми підсистемами. Роль і ступінь впливу цих підсистем не є строго визначеною і повинна змінюватися відповідно до потреб суспільства.

Висновки. У сучасних умовах відповідно до актуальних теоретичних і практичних уявлень про роль особи, держави та права в житті суспільства доцільно характеризувати ефективність законодавства в сфері захисту прав людини за такими основними показниками: здатності до забезпечення соціальної стабільності, прав і свобод людини та громадянина; інтересів держави; прогресивного розвитку суспільства за умови ефективної діяльності системи правоохоронної системи. Реформування правоохоронної системи у контексті соціально-правового механізму забезпечення прав людини – це відкрита складна багаторівнева, ієрархічно структурована динамічна система регламентації на рівні відомчого нормативно-правового регулювання: процесу встановлення юридичних норм; процесу встановлення індивідуальних приписів, які не є результатом правозастосування; суспільних відносин (і базових, і допоміжних) які виникають у внутрішньо системній діяльності правоохоронної системи; регламентація процесу реалізації прав і обов'язків учасників правовідносин у сфері правопорядку; процесу правозастосування. На нашу думку, вищезазначене повинно бути відображено у Коаліційній угоді щодо реформування правоохоронної системи.

1. Коаліційна угода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://solydarnist.org/wp-content/uploads/2014/10/Коаліційна-Угода.pdf>. 2. Угода про Асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським союзом і його державами-членами, – з іншого / Верховна Рада України. Комітет з європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrint/doccatalog/document?id=56219>. 3. Куліш А.М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 – “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / А. М. Куліш. – Харків, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/355736.html>. 4. Дашковська О. До питання про правові інститути забезпечення прав і свобод людини і громадянина / О. Дашковська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..